
ДАЛИБОР ПЕТРОВИЋ

Универзитет Источно Сарајево, Православни богословски
факултет, Фоча, Република Српска

DOI 10.5937/kultura1964028P

УДК 271.222(497.11)-773"12"

271.222(497.11)-9"12"

стручни рад

ЕПАРХИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА АУТОКЕФАЛНЕ СРПСКЕ ЦРКВЕ 1219. ГОДИНЕ

Сажетак: *Организовање и оснивање српске цркве од стране Светог Саве представљало је, како у националном тако и у организационом смислу, изузетан историјски догађај. Први пут је дошло до формирања једне институције која је независно од других центара могла да планира и истовремено изграђује систем вриједности по мјери која је најбоље одговарала и највише доприносила општенародном добру. Непогрешиви осјећај Светог Саве да препозна онај вид практиковања хришћанске вјере који најбоље одговара српском националном бићу показао се и у пракси. На дјелу се показала Савина црквено-државничка одмјереност и одговорност. У том смислу треба посматрати његов приступ првобитној епархијалној организацији Српске цркве која је у потпуности одговарала тадашњим потребама и постављеним циљевима државног и духовног руководства немањихке државе.*

Кључне ријечи: *аутокефалност, хришћанство, организација Цркве, Жича, Цариград, Рим*

Увод

Црквена организација на простору немањихке Србије у почетку њеног остваривања као самосталне националне државе била је у великој мјери компликована. У вријеме када Стефан Немања врши консолидацију већег дијела српског

етничког простора, на којем је основана најзначајнија средњовјековна српска држава, постојало је неколико међусобно преклапајућих црквених организација. Особеност овог времена, али и постојећих црквено-канонских односа огледала се у међусобно супротстављеним погледима и доживљајима хришћанског исповиједања вјере који су долазили из различитих црквених центара. Основна подјела се односила на прихватање и организацију црквено-канонског поретка у односу на два најзначајнија црквена центра Цариград и Рим. Ове древне патријаршијске катедре су на простору Балкана настојале да организују такав црквено-правни поредак исповиједања и упражњавања хришћанства истовјетан њиховом предањском наслеђу. Стога се релативно рано формирају различити митрополијски центри из којих се врши практични утицај на простор Балкана. Данас о таквим односима и постојању тих центара можемо да стекнемо увид на основу разних пописа епископских сједишта и митрополија. На основу тих пописа у датом времену настојало се, у свјетлу различитих потреба, поткријепити и доказати постојаност канонско-литургичког правца који су заступали Рим или Цариград кроз дугу историју својих комплексних односа. У науци је ово питање будило доста интересовања па је стога дошло до објављивања зборника спискова различитих митрополијских сједишта и њима потчињених епархија на Балканском полуострву.¹ За нас је вјероватно најинтересантнија *Notitia X* у којој имамо попис епископа односно епархија Дукље, Скадра, Дриваста, Пилота и Бара. Исто тако, познати су пописи епархија које су потпадале под митрополију Драча, а која је у канонском смислу била потчињена Цариградској патријаршији. Ова митрополија је организована као противтежа Бугарској патријаршији и црквеној организацији Самуила Македонског. Истовремено, поред наведеног, њен задатак је био да заустави спуштање римокатоличког црквеног утицаја и организације која је ишла обалом Јадранског мора ка јужним предјелима Балкана.² Борба на црквеном пољу између Цариграда и Рима снажно је утицала на цивилизацијску и културолошку оријентацију народа који су у ово вријеме насељавали Балкан. Због тога се у тијесној вези налазило и питање избора рјешења организовања неког одрживог државно-правног система у којем би се колико толико поштовале народне особености као

---

1 Можда једно од највриједнијих дјела у којем су сакупљене нотције (пописи) ових старих митрополија или епархија јесте дјело: Darrouzes, J. (1981) *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris.

2 Popović, S. (2002) The Serbian Episcopal sees in the thirteenth century (Српска епископска седишта у XIII веку), *Starinar* 51, Beograd: Arheološki institut, str. 173.

једног од важних кохезивних елемената у процесу формирања малих националних држава.³ Посебно је то било осјетљиво питање на Балкану. Нажалост, и до данашњег дана избор одговарајућег приступа је остало изузетно осјетљиво политичко, безбједоносно, религијско и културолошко питање. У средини каква је била Немањина и Савина Србија развијених културолошких и просвјетних центара није било. Таквих центара је било у предјелима данашње Турске, Грчке или у Бугарској. Бугари су веома рано увидјели да су им културно-просвјетни и црквени центри неопходни у креирању сложених односа са Цариградом. Већ крајем деветог и почетком десетог вијека схватили су да без развоја ових центара и ширења њиховог утицаја у народу нису могли очекивати организацију и одбрану модерне националне државе са свим њеним потребним атрибутима. Природан сарадник у промјени цивилизацијског нивоа највећег броја поданика као неопходног предуслова организовања једне средњовјековне државе се налазио у самој Цркви. Међутим, да би Црква у овом случају и у овом времену могла да пружи максимум подршке, морала је имати образован кадар који је спреман да изнесе терет развоја административне организације. Због тога нам се чини да су све оне радње које је подузео Свети Сава по питању организовања самосталне Српске цркве представљале плод једног дугогодишњег планирања и промишљања о избору најбољег модела и времена за подузимање одлучујућег корака у смјеру добијања аутокефалности 1219. године у Никеји. Исто тако на овом мјесту не можемо занемарити ни чињеницу о великом доприносу у формирању снажнијег опредјељења у избору хришћанског облика исповиједања вјере. Зато се са доста сигурности може устврдити да је донемањићи период пресудно утицао на јасније испољену оријентацију значајног дијела српског народа ка томе да свој вјерски сензибилитет и религијски идентитет пронађе у источно-православној теолошкој мисли, предању и пракси. Свакако да је у утврђивању овог правца одлучујућу улогу одиграла и епархијска организација Српске цркве, а која се показала као једна од најистрајанијих институција у српској историји.

Пут ка самосталности

Истакли смо да је Савин избор времена, потеза и организације који су довели до реалног формирања самосталне

---

3 Свјесни смо да у овом времену није постојао доживљај нације какав имамо у савременој историји. Ипак, сматрамо да је одређена блискост по културолошком, обичајном, језичком или економско-безбједоносном принципу била одлучујућа по питању формирања одређених државотворних заједница из којих су настајале познате државе у историји.

Српске цркве са сједиштем у манастиру Жичи представљао дугогодишњи процес планирања и промишљања. Покушај уређења црквене организације која би имала подударне ставове са српским државно-народним интересима било је и раније. Међутим, пронаћи савезника у овом подухвату, као што смо истакли, било је изузетно тешко. Први корак по овом питању дала је Римска курија али на начин који је одговарао њеним интересима и остваривању њених замишљених циљева. Она је, првобитно, уз пристанак и почетну иницијативу од стране српског владара Дукље, Михаила Војисављевића, основала Барску надбискупију 1067. године.⁴ Надбискупија је основана булом папе Александра II (1061–1073) а папском булом, против папе Климента III (1080–1100) од 1089. године потврђено је и достојанство и права барског надбискупа у односу на дубровачког. Поред тога је барски надбискуп добио право ношења надбискупског плашта или палијума.⁵ Ово је била црквена организација која је његовала западну богословско-литургијску праксу и богословски правац исповиједања хришћанске вјере. Исто тако ова црквена организација је, политички гледано, интензивно дјеловала у смислу инкорпорирања те државе у Римску сферу утицаја и политичко-безбједоносних односа. Колико је то одговарало српској држави у једанаестом и дванаестом вијеку је из данашњег угла гледано доста спорно. Истине ради, потребно је нагласити да је и сам кнез Вукан иницирао обнову ове надбискупије пред сам крај XII вијека.⁶ Он је то учинио како би повећао своје изгледе у све отворенијем и извјеснијем сукобу са братом Стефаном по питању преузимања власти у Србији послје Стефана Немање али изгледа и из личног сензибилитета према римокатоличком облику исповиједања хришћанства.

С друге стране Ромејска односно Византијска власт и држава налазећи се у периоду експанзије на Балканском полуострву послје слома Самуиловог македонског царства свакао да није благонаклоно гледала на јачање и културно-

---

4 Dr Marković, I. *Dukljansko-barska metropolija u: Tri studije o Dukljansko-Barskoj nadbiskupiji*, priredio Jovović, I. (2014), Bar: Matica crnogorska, ogranak Bar i Nadbiskupski ordinarijat Bar, str. 59-60.

5 Др Кашић, Љ. Д. (2010) *Историја Српске цркве са народном историјом*, књига I, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, стр. 66.; Dr Gruber, D. *O dukljansko-barskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice XIII stoljeća u: Tri studije o Dukljansko-Barskoj nadbiskupiji*, priredio Jovović, I. (2014), Bar: Matica crnogorska, ogranak Bar i Nadbiskupski ordinarijat Bar, str. 351-352.

6 Јанковић, М. (1985) *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд: Историјски институт у Београду – Народна књига, стр. 13.

религијско одвајање српске државе. Поготово је ово било за Византију важно питање пошто је цјелокупни српски етнички простор она доживљавала као своју територију која је само привремено отуђена од осталог дијела царства. Због тога је она настојала да српски етнички простор увијек држи у контролисаној позицији и зависности у односу на њену врховну власт. С тим у вези је свакако било од највећег значаја питање црквене самосталности или аутономије на коју Цариград, прије светог Саве, никада није пристајао. Из Цариградске перцепције питање аутокефалности неке црквене области је поред низа других питања било повезано са његовим политичко-безбједоносном рачуницом. Царска дипломатија је користила сва средства и полуге политике како би остваривала своје циљеве. Уколико је аутокефалност неке црквене области могла донијети одређену стратешку предност царству онда је политичко вођство као крајњу мјеру то и користила. Истине ради, морамо нагласити да је Цариград веома ријетко посезао за овом могућношћу због непредвидивих црквено-правних али и друштвено-правних посљедица. У периоду када се питање црквене јурисдикције на Балкану појавило, у Цариграду се увиђа постојање извјесне сагласности између представника цркве и представника свјетовних институција.⁷ Ово сагласје је омогућило да се по питању промјене канонског статуса Балканског полуострва подузимају конкретни подухвати са крајњим циљем снажења одбрамбених могућности царства.

За Србе је већ током XI вијека опредјељење ком виду упражњавања хришћанства ће се приклонити по питању националног јединства имало другачији ефекат. Управо на овим просторима и у снажније испољеној мјери се пројављује вишевијековна борба и супарништво два вида и два доживљаја хришћанске вјере а који су касније, током цијелог другог миленијума имали изразито тешке посљедице по национално јединство, вјерску припадност и уопште опстанак Срба као националне заједнице на овим просторима.⁸ Све до појаве Светог Саве на српском етничком простору одвијала се доста изједначена борба између источног и западног облика исповиједања хришћанске вјере. Срби су као народ кроз своју историју покушавали да заузму став који би највише одговарао њиховим колективним духовно-културолошким осјећањима и потребама без обзира на сву историју бурних

---

7 Коматина, И. (2016) *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт, стр. 91- 123.

8 Богдановић, Д. (2000) *Преображај српске цркве у: Историја српског народа*, књ. I. *Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, треће издање, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 315.

односа два велика и древна црквена центра на Балкану.⁹ Свакако да је Свети Сава, у зрелијим годинама, послије одласка на Свету Гору и упознавања са богословским наслеђем и њеном монашком традицијом која је тада била у пуном замаху, увидио да би Црква у његовој домовини дала најбоље резултате уколико би била самостална. Јерархију те црквене организације би требало да сачињавају, углавном, људи који су потекли из његовог народа и који би на тај начин могли да окончају христјанизацију српског народа. Та Црква би, иако национална, ипак оставила могућност очувања духовне везе са патријаршијом у Цариграду, односно у овом случају у Nikeји.¹⁰ Када Свети Сава одлази на Свету Гору формално започиње ток догађаја који су довели до формирања аутокефалне српске цркве. Подухват Светог Саве око организације Српске цркве истргнуо је српски народ из неугодног национално-културолошког загрљаја Охридске архиепископије и обновљене бугарске архиепископије 1204. године са једне стране и римокатоличке цркве и Угарске са друге стране.¹¹ Опасност се огледала у чињеници да ни један од горе поменутих црквено-политичких центара није имао благонаклон став према очувању и развоју српске духовности а самим тим и културе као њеног природног израза. У крајњој мјери то је пријетило да српски народ изгуби свој идентитет при чему би и сви покушаји оснивања неке државотворне заједнице у самом почетку били осуђени на пропаст.

Епархијална организација

Узимајући у обзир све речено, можемо да фокус нашег интересовања усмјеримо на саму просторну перспективу Савине српске архиепископије и њене епархијалне организације. Питање броја епархија које су улазиле у састав нове архиепископије коју је Свети Сава са сарадницима основао 1220. године у нашој стручној јавности је једно вријеме изазивао појачану пажњу. Проблем се није толико огледао у питању броја епархија које је Свети Сава основао колико је он био евидентан у чињеници о прихватању броја епархија које је Свети Сава затекао на терену у тренутку саме организације Српске архиепископије.¹² Рашка и Призренска епархија су

---

9 Коматина, И. нав. дјело, стр. 47-50.

10 Еп. Вуковић, С. Хришћанско просвећивање српског народа, у: *Епископ Сава Вуковић, Изабрани богословско-историјски радови*, приредио Јованчевић, Н. (2011), Крагујевац: Каленић, стр. 128-129.

11 Станојевић, С. Свети Сава у: *Свети Сава*, приредили Вељко Топаловић и Бранислав Бркић (1989), Београд: Издање приређивача, редакције и сарадника, стр. 10-11 и 17.; Јанковић, М. нав. дјело, стр. 27.

12 Јанковић, М. нав. дјело, стр. 24-32.

релативно рано у тим расправама прихваћене као неспорне епархије које је Свети Сава затекао на тлу Стефанове државе. Недоумицу је изазивало питање о постојању Липљанске епархије, па и Нишке у крајњој мјери. Наравно Нишка је тек касније ширењем српске средњовјековне државе дошла у састав српске цркве. Међутим, она исто као и Липљанска очигледно није могла да дође у састав српске архиепископије из оквира Охридске архиепископије јер још од оснивања Другог бугарског царства 1186. године и обнове бугарске архиепископије 1204. године Липљанска епархија а сљедствено томе и Нишка, се нису налазиле у саставу Охридске архиепископије.¹³ Полемика до које је поводом овог питања дошло довела је у крајњој мјери до једног позитивног рјешења којим се у највећем могућем обиму утврдило да је Свети Сава на терену у оквиру државе свога брата Стефана затекао три епархије рашку, призренску и липљанску. Наравно, ове епархије су у вријеме Савине просторне подјеле српске цркве морале претрпјети одређене територијалне корекције. Охрид на ове промјене, поред оних кадровских које је Свети Сава подузео узимајући у обзир чињеницу да је основао нову црквену организацију, није благонаклоно гледао. За ову нашу тврдњу имамо примјер Хвостанске епархије. Наиме, канонска територија новоосноване епархије је некада у цјелости била потчињена јурисдикцији призренске епархије из чијег јурисдикцијског подручја је издвојена јер је тако одговарало новозамишљеној просторној организацији српске архиепископије.¹⁴ Због тога и овај чин можемо да повежемо са околностима које су везане за питање призренског епископа охридске архиепископије. То је епископ који се помиње у познатом Хометијановом писму у којем оптужује Светог Саву да је оснивањем српске архиепископије нарушио важећи црквено-канонски поредак у држави свога брата Стефана и да је између осталог „принудио” призренског епископа охридске архиепископије да да оставку на његову епископску катедру.¹⁵ Нисмо сигурни да је Свети Сава принудио поменутог епископа да да оставку само да би на

---

13 Исто, стр. 27; Божилев, И. и Гюзелев, В. (1999) *История на средновековная България VII-XIV век. Дял пети. България при Асеновци. Глава първа. Възобнова на Българското царство*. 1. Асеновци и българите в 1186 г. <https://chitanka.info/text/30003/34#textstart>. Преузето 27. мај 2019.

14 Марковић, М. У време првих Немањића (од 1168. до смрти краља Милутина), у: *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, угроженост и заштит*, уредници Војводић, Д. и Марковић, М. (2017), Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 221.

15 Благојевић, М. (1989) *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до царства: 1168-1371. Илустрована хроника*, Београд: ТРЗ Вајат –ИРО Београд, стр. 72.

његово мјесто поставио „свог“ кандидата. Међутим, овдје на овом примјеру можемо да додатно појмимо сву фрустрираност охридског архиепископа Димитрија Хометијана који и на овај начин покушава да оспори величанствени чин Савиног подухвата. Дакле, да се вратимо на задату нам тему.¹⁶ Познато је да је Свети Сава послије Васкрса 1220. године у Жичи хиротонисао, највјероватније, осам епископа за осам епархија српске архиепископије. Сви они су послани у назначене епархије и епархијска сједишта. Поред тога сви они су од Светог Саве добили неопходне богослужбене и црквено-правне књиге на основу којих су могли вршити епископска чинодејства и управљати повјереном им епархијом. У овом случају се очигледно радило о препису Крмчије. Што се тиче самог типика Свети Сава није много експериментисао по овом питању. Дакле типик-устав по којем је вршен сав дневни и седмични круг богослужења највјероватније је био утемељен на светогорско-студитско-евергетидском уставу које је појединачне али и измјешане форме он налазио у предјелима српске архиепископије, на самој Светој Гори и у самом Цариграду.¹⁷ Сматрамо да је на овом мјесту битно напоменути то да је Свети Сава овом приликом преузео провјерену и примјењену праксу епархијског организовања Цариградске патријаршије.¹⁸ Ово су све одавно познате и неоспориве чињенице које свједоче о Савином темљном и одговорном приступу организацији Српске цркве. Све епархије су по устаљеној пракси због лакшег управљања и уједначавања богословско-пастирске праксе и службе подијелене на протопрезвитеријате, а ови опет на мање јединице, парохије.¹⁹ Међутим, пошто парохијом управља парохијски свештеник, а у околностима када је српска црква реално имала мали број свештеника, онда сматрамо да ова подјела у почетку и није могла бити у потпуности изведена. Сматрамо да су парохије више имале симболички карактер све до оног периода када се стање у образовном смислу поправило те су се на основу тога стекли услови да се увећа број свештеничких кандидата који би били на

---

16 Због саме задате теме овом приликом нећемо се задржавати на детаљнијем приказу Хометијановог писма и околности које су Светог Саву навеле да заобиђе Охридску архиепископију и самосталност за српску цркву издејствује у Nikeји.

17 Грујић, М. Р. (1936) Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији, *Светосавски зборник* књ. 1. расправе, Београд: Српска краљевска академија, стр. 7.

18 Исто, стр. 9.

19 Др Кашић, Д. Свети Сава, у: *Српска православна црква 1219–1969. Споменница о 750-годишњици аутокефалности* (1969), Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 26.

челу одређених парохија на терену. Оно што би ми овом приликом жељели да истакнемо јесте чињеница да је сама епархијска организација која је, да тако кажемо, мапирана од стране Светог Саве, се у основи и до дана данашњег у одређеним случајевима, није промијенила.

Дакле Свети Сава је основао осам нових епархија. Основане су: Жичка, Моравичка, Топличка, Дабарска, Будимљанска, Хвостанска, Хумска и Зетска, поред већ постојећих Рашке, Призренске и Липљанске. Организација архиепископије је уређена, највјероватније, по оном моделу по ком се таква врста организације примјењивала у областима под цариградском духовном јурисдикцијом. Податак да је Свети Сава сваком епископу приликом његовог отпуштања у назначене епархије дао по један препис Крмчије говори нам о једној чињеници. Сви ти новоизабрани епископи су очигледно били назначени да имају у својим рукама и одређену извршну власт. Савин Номоканон имао је и двадесет глава свјетовног права. Ова чињеница нам може указати на могућу Савину жељу да на основу одредби записаних у Номоканону омогући епископима јасније повлачење границе између своје духовне и извршне власти. Свакако да је ова чињеница играла велику улогу у координисању вршења власти са чисто свјетовном оличеној у представницима краљевске власти уопште. Познато је да је Крмчија дуго времена била једини законодавно-правни зборник по којем је дјеловала извршна власт у словенским православним земљама.²⁰

Чињеница да није сачувана сама повеља или томос о давању аутокефалности за српску архиепископију отежава јасније сагледавање неколико важних питања. Стога ми данас са потпуном сигурношћу не можемо тврдити да ли је Свети Сава добио пуну слободу по питању организације или је у том подухвату имао одређену врсту сугестије од стране Никејског патријарха. Чињенице које су на основу историјских свједочанстава дошле до нас говоре нам о својеврсној Савиној слободи у процесу организације. Међутим, писани траг о постојању претходне сагласности Никејског патријарха за његове поступке око организације и устројства Српске цркве није сачуван. Исто тако, занимљиво питање за нас јесте питање због чега је Свети Сава основао осам нових епархија које су углавном концентрисане у сјевернијим дијеловима Стефанове државе? Поставља се питање зашто тај број није био већи? Поред архиепископије Жичке он је основао још само седам епархија. Што се тиче недоумице

---

20 Дуго времена Крмчија је била незаобилазни правни кодекс по којем се равнала извршна власт како у удеоним кнежевинама тако и у Московском великом књажевству.

по питању да ли је у почетку постојала Жичка епархија рјешење се може пронаћи у древним канонима – правилима тзв. Правила Св. Апостола. На основу 34. правила Светих Апостола се закључује да сваки архиепископ или предстојатељ Цркве у ширем организационом смислу мора имати и конкретну епархију којом управља. Значи, да би могао бити „први међу једнакима” он мора као сваки други епископ из његове митрополије, архиепископије или патријаршије предстојавати конкретном епархијом.²¹ Зато сматрамо да Свети Сава као одличан црквени правник и каноничар није могао направити такав превид па да не оснује и ту првопрестолну епархију. Истовремено, избор „локације” за смјештај управне епархије у архиепископији није било најсретније рјешење, а што се показало релативно брзо у вријеме када је српском државом управљао краљ Владислав. Због монголског упада постало је јасно да се тако важна институција не може на одговарајући начин одбранили уколико се налази у неком граничном подручју у каквом је тада био манастир Жича.²² Првопрестона епископија изгледа да просторно није била велика јер је обухватала само десетак жупа између Западне и Велике Мораве.²³ Поред територијалних корекција које су претрпјеле призренска и липљанска епархија и рашка је, у сваком случају, била подвргнута територијалној прекомпозицији у новооснованој архиепископији. Поводом питања око броја епархија које је Свети Сава основао и њихове евидентне концентрације у сјевернијим дијеловима тадашње српске државе намеће се неколико потенцијалних одговора. Један од могућих одговора могао би се тражити у чињеници да је Србија имала гушћу насељеност у предјелима гдје је Свети Сава сконцентрисао навећи број епархија и њихових сједишта. Исто тако, одговор би се могао тражити у чињеници да су ове епархије у великој мјери морале да штите крхку духовно-националну идеју формирања, на новим основама, нове државе. Претходно смо већ поменули које су државно-црквене организације и институције полагале права на територију, имовину и сам народ средњовјековне српске државе, а са којима се та иста држава морала, на свим пољима, свакодневно да се бори. Ипак, наглашавање тог мисионарско-одбрамбеног карактера у

---

21 Црквена правила светих апостола, у: *Дела апостолских ученика*, превод краће уводе и напомене написао епископ Јевтић, А. (1999) *Врњачка Бања-Требиње: Манастир Хиландар*, Манастир Тврдош, Братство св. Симеона Мироточивога, Браћа Станишићи Никшић, стр. 465.

22 Пирковић, С. (1995) *Срби у средњем веку*, друго издање, Београд: Издавачка задруга Идеа Београд, Војноиздавачки завод Београд, Маркет д.о.о. Београд, стр. 62-63.

23 Исто, стр. 59.

позиционирању епархија српске цркве од стране Светог Саве не смијемо посматрати само у том свјетлу историјског дјеловања. Црква је у својој основи мисионарска организација која проповиједат Христову науку и свједочи Христа кроз историју. По свом усмјерењу Црква је позвана да шири Благу Ријеч у свим временима и поднебљима без обзира на националну или расну припадност људи гдје она дјелује како би им предочила саму Христову науку о спасењу уопште. Сматрамо да је Свети Сава ово добро знао те стога његова црквена организација и није била просто сконцентрисана само на унутрашњост Стефанове државе. Очигледно је задатак архиепископије, између осталог, ишао ка усмјеравању и ширењу њеног утицаја на становништво које је блиско гравитирало спољним границама српске државе. Наравно, оваква намјера, уколико је постојала, могла је да представља веома велику опасност за саму српску цркву и српску државу. Међутим, пошто је Сава имао изузетну способност вођења дипломатских мисија, онда не можемо а да не посумњамо да је и са оваквом стратешком поставком епархија он имао у виду будуће ширење утицаја и непосредне власти српске државе на околне области. Сава је у епархијалној организацији Српске цркве очигледно морао добро да обрати пажњу на римокатоличку организацију на територији Стефанове државе. Разлога за овакав опрез је свакако било много. У том контексту можда би могли да се сложимо са многим нашим историчарима који су примјетили да он није нарушио вјерски мир и толеранцију са римокатоличком црквом у држави свога брата Стефана.²⁴ Мада, по питању одабира сједишта за Хумску и Зетску епархију би се могло констатовати да су ове радње проузроковале одређено помјерање римокатоличке јерархије због чега је она касније знала да протестује.²⁵ Снажнија реакција је вјероватно изостала због ширих геополитичких прилика у којима је римокатоличка црква имала значајну улогу. Цариград је будући у латинским рукама имао и латинског патријарха потчињеног папи у Риму.²⁶ Наравно, постојала је снажна узвратна реакција грчког елемента некадашње моћне државе. Прогнаници окупљени, превасходно, око Никејског цара и Никејског патријарха били су достојни противници западној коалицији. Због тога заокупљен очувањем стечених области на истоку папа у датом моменту и није реаговао на Савино „убацивање” двије епархије, Хумске и Зетске, у средину која је традиционално припадала Западном, односно Римском

---

24 Др Кашић, Д. нав. дјело, стр. 28.

25 Ћирковић, С. нав. дјело, стр. 59.

26 Исто, стр. 60.

црквено-цивилизацијском миљеу. Градови у приморју као и њихово ближе залеђе је вијековима одољевало утицајима са континенталног дијела Балкана. Исто тако, ови приморски градови су много пута у својој историји успјешно одлијевали разорним варварским најездама али и каснијим покушајима освајања од стране различитих држава формираних у дубини континенталног дијела Балканског полуострва. Истовремено, може се у неку руку стећи утисак да је Свети Сава, управо због осјетљивости питања, поједине крајеве и градове намјерно оставио без веће епархијске концентрације. Стога се стиче утисак да су те области, као што је случај у зетском приморју и старој Дукљи, остављене у надлежности римокатоличких бискупија.²⁷ У овом случају морамо да примјетимо да је, по нама, погрешно сматрати да су ове области биле препуштене римокатоличкој цркви. Оно што одговара истини јесте чињеница да су зетска као и хумска епархија територијално само биле веће него што су то биле сјеверније епархије српске архиепископије. Занимљивост везана за ове двије старе српске епархије лежи у чињеници да су оне и данас једине епархије СПЦ на готово истим просторима на којима је свети Сава пројектовао њихову канонску надлежност 1220. године.

Сједишта епархија су, за разлику од старе праксе, била организована у посебним манастирима.²⁸ Неки од тих манастира су претходно постојали, а неки су као Жича били саграђени готово у исто вријеме када је издејствована аутокефалност српске цркве. Жича је, између осталог, задужбина краља Стефана Првовјенчаног која је саграђена још 1215. године а осликавање је завршено око 1222. године.²⁹ Доста је наших историчара ову специфичност српске цркве о епархијским сједиштима смјештеним у појединим манастирима, оправдало чињеницом да је у тадашњој српској држави у значајној мјери недостајао потребан број истинских градских центара.³⁰ Са изузетком у приморским областима у континенталном дијелу државе стварних градских центара је реално било изузетно мало. Међутим, иако се слажемо да је ово могао бити један од кључних разлога којима се руководио Свети Сава, морамо указати и на још једну чињеницу

---

27 Јанковић, М. нав. дјело, стр. 31.

28 Ћирковић, С. нав. дјело, стр. 59.

29 Зиројевић, О. (1984) *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд: ИРО Народна књига Београд и Историјски институт у Београду, стр. 105.

30 Ћирковић, С. *Православна црква у средњовјековној српској држави, у: Српска православна црква 1219-1969. Споменница о 750-годишњици аутокефалности* (1969), Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 39.

која је могла имати додатног утицаја да се донесе оваква одлука о епархијским сједиштима. Рекли смо да је у Србији тада недостајало урбаних градских средина. Сљедећи томе, долазимо до закључка да су тада преовладала рурална насеља као и рурално становништво које је представљало огромну већину популације у држави. Ступање у комуникацију са таквим становништвом носи одређене специфичности. Свакако је било лакше остварити комуникацију из њима блиске средине какав је био манастир који је народ подсећао на неко издвојено властелинство него из града. Манастири су епископима пружали реалну могућност да, преко монаштва, народу на конкретним примјерима покажу и укажу на основе хришћанске вјере, морала, културе али и занатства, пољопривреде и свега онога из чега се сдржавао свакодневни живот обичног човјека из овог времена. Бојимо се да то градска средина није могла пружити пошто је она функционисала по сасвим другим законитостима. Морамо имати на уму да је „градава” у Србији тог времена свакако било. Углавном су то биле средине које су настале као подграђа одређених војних утврђења, око важнијих рудника и раскрсница важнијих трговачких путева. Наравно, било је и оних који су „преживјели” многобројне ратове и инвазије али они су били малобројни и углавном је огромна већина тих градова била стационарирана у приморју. Ови градови у приморју љубоморно су чували своје романско наслеђе и римску оријентацију вјероисповједања тако да је Свети Сава избјегао отворену конфронтацију са Римом одлучивши да сједиште двију епархија смјестио у цркве и манастире изван градских зидина. Нажалост, данас, за разлику од осталих манастира који су представљали епархијска сједишта и који су имали бурну прошлост током вијекова, првобитна сједишта Хумске и Зетске епархије или нису у посједу СПЦ или су збрисана са лица земље без могућности њихове обнове. Сједиште некадашње Хумске епархије је било у цркви посвећеној Светој Богородици близу Стона. Ово је била напуштена катедрална црква стонске римокатоличке бискупије.³¹ Међутим, локалитет цркве, у народу познате под именом Госпа од Лужина, указује да ни она није била у оквиру урбаног градског језгра. Брежуљак на којем се црква налази у прошлости су, изгледа, окруживале солане.³² Сједиште Хумске епархије је све до почетка XIV вијека било у Богородичиној цркви код Стона. Ипак, усљед династичких сукоба између Стефана Дечанског и његовог полу-

---

31 Јанковић, М. нав. дјело. стр. 32.

32 Regan, K. i Nadilo, B. (2006) Ranokršćanske i predromaničke crkve u Stonu, *Gradevinar* vol. 58, br. 9, Zagreb: Hrvatski savez građevinskih inženjera, str. 261-762.

брата Константина новонасталу ситуацију су искористили босански владари те су од српске државе преотели Захумље. Сједиште Хумске епархије је пренесено у Петрову цркву на Лиму задужбину кнеза Мирослава, Немањиног брата, а на чијем је метоху Свети Сава и основао сједиште Хумске епархије у Приморју.³³ Од тог момента Српска црква односно Хумска епархија никада више није успјела да се врати на своју древну катедру. Слична ситуација се десила и са сједиштем Зетске епархије у манастиру Светог Арханђела Михаила на Михољској Превлаци код Тивта. Прије него што је Свети Сава у њему организовао сједиште Зетске епархије овај манастир је био срушен од стране сараценских гусара још током IX вијека. Све до успостављања Немањине власти у приморју није се повела иницијатива да се манастир обнови. То је учињено за владавине његовог сина Стефана Првовјенчаног а што је Свети Сава искористио да смјести катедру зетских епископа. Зетски епископи су номинално своје сједиште везивали за манастир на Михољској превлаци до његовог рушења и затирања манастирског братства 1452. године.³⁴ Од тог момента српска црква више није успјевала да на трајнијој основи у овом дијелу јадранске обале до данас организује неко епархијско сједиште.

Закључак

На крају жељели би да нагласимо да је епархијална организација Жичке архиепископије уважавала све специфичности поднебља, времена и црквено-политичких односа који су владали како у самој држави тако и на ширем геополитичком плану. Исто тако, ова организација је представљала нуклеус за касније окупљање, али и очување српског етничког корпуса око једине институције која, што формално правно а што у дубокој свијести народа, постоји осам вијекова. Рана епархијална организација Жичке архиепископије у највећој могућој мјери је одговарала тадашњој српској држави и због њеног зналачки успостављеног принципа економског функционисања. У највећој мјери ова организација није представљала додатни економски издатак у односу на већ претходно постојеће. Напротив, управо је оснивањем архиепископије отпочео период интензивније изградње цркава и

---

33 Ивановић, Р. (1959) *Средњовековни баштински поседи Хумског епархијског властелинства*, Историјски часопис, орган историјског института Српске Академије Наука, Књ. IX-X, Београд, Српска Академија Наука, стр. 79-80.

34 Кораћ, В. *Седишта двеју западних Савиних епископија: Стон и Превлака, Међународни научни скуп Свети Сава у српској традицији (1995; Београд, Жича, Студеница, Милешева)*, уредник Ђирковић, С. (1998), Београд, Српска академија наука и уметности, стр. 88-89.

ДАЛИБОР ПЕТРОВИЋ

манастира који су у Српској националној историји одиграли завидну улогу.

ЛИТЕРАТУРА:

Богдановић, Д. Преображај српске цркве, у: *Историја српског народа. Књ. I. Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, треће издање (2000), Београд: Српска књижевна задруга.

Благојевић, М. (1989) *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до царства: 1168–1371. Илустрована хроника*, Београд: ТРЗ Вајат – ИРО Београд.

Божилев, И. и Гюзелев, В. (1999) *История на средновековная България VII-XIV век. Дял пети. България при Асеневици. Глава първа. Възобнова на Българското царство. I. Асеневици и българите в 1186 г.* <https://chitanka.info/text/30003/34#textstart>. Преузето 27. мај 2019.

Еп. Вуковић, С. Хришћанско просвећивање српског народа, у: *Епископ Сава Вуковић, Изабрани богословско-историјски радови*, приредио Јованчевић, Н. (2011), Крагујевац: Каленић.

Грујић, М. Р. (1936) Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији, *Светосавски зборник* књ. 1. расправе, Београд: Српска краљевска академија.

Dr Gruber, D. О дукљанско-барској и дубровачкој надбискупји до половине XIII столјећа у: *Tri studije o Dukljansko-Barској nadbiskupiji*, priredio Jovović, I. (2014), Bar: Matica crnogorska, ogranak Bar i Nadbiskupski ordinarijat Bar.

Зиројевић, О. (1984) *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд: ИРО Народна књига Београд и Историјски институт у Београду.

Ивановић, Р. (1959) *Средњовековни баштински поседи Хумског епархиског властелинства*, Историјски часопис, орган историјског института Српске Академије Наука, Књ. IX-X, Београд, Српска академија наука.

Јанковић, М. (1985) *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд: ИРО Народна књига Београд и Историјски институт у Београду.

Јевтић, А. Црквена правила светих апостола, у: *Дела апостолских ученика*, превод краће уводе и напомене написао епископ Јевтић, А. (1999), Врњачка Бања-Требиње: Манастир Хиландар, Манастир Тврдош, Братство св. Симеона Мироточивог, Браћа Станишићи Никшић.

Кораћ, В. *Седишта двеју западних Савиних епископија: Стон и Превлака, Међународни научни скуп Свети Сава у српској традицији (1995; Београд, Жича, Студеница, Милешева)*, уредник Ћирковић, С. (1998), Београд: Српска академија наука и уметности.

ДАЛИБОР ПЕТРОВИЋ

Кашић, Љ. Д. (2010) *Историја Српске цркве са народном историјом. Књига I*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.

Др Кашић, Д. (1969) Свети Сава, у: Српска православна црква 1219–1969. *Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Коматина, И. (2016) *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт.

Marković, I. *Dukljansko-barska metropolija u: Tri studije o Dukljansko-Barskoj nadbiskupiji*, priredio Jovović, I. (2014), Bar: Matica srnogorska, ogranak Bar i Nadbiskupski ordinarijat Bar.

Марковић, М. У време првих Немањића (од 1168. до смрти краља Милутина), у: *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији. Историја, идентитет, угроженост и заштита*, уредници Војводић, Д. и Марковић, М. (2017), Београд: Српска академија наука и уметности.

Popović, S. (2002) The Serbian Episcopal sees in the thirteenth century (Српска епископска седишта у XIII веку), *Starinar* 51, Београд: Arheološki institut Beograd.

Regan, K. i Nadilo, B. (2006) *Ranokršćanske i predromaničke crkve u Stonu, Građevinar* vol. 58, br. 9, Zagreb: Hrvatski savez građevinskih inženjera.

Тирковић, С. (1995) *Срби у средњем веку*, друго издање, Београд: Издавачка задруга ИДЕА Београд, Војноиздавачка завод Београд, Маркет ДОО Београд.

Dalibor Petrović

University of East Sarajevo, Orthodox Theological Faculty, Foča,
Republic of Srpska

ORGANIZATION OF THE BISHOPRICS IN AUTOCEPHALOUS SERBIAN CHURCH IN 1219

Abstract

Founding and organizing of the Serbian Church by Saint Sava was an extremely important historical event, in both national and organizational sense. For the first time, an institution was established that could independently plan and develop the system of values by measure of general national welfare. The impeccable sense of Saint Sava to recognize the way of practicing Christian faith best suited to the Serbian national being was also shown in practice. In other words, Sava has shown both ecclesial and political responsibility. In that context one should observe his approach in initial organization of the bishoprics of the Serbian Church, perfectly suited to contemporary needs and goals of political and spiritual leaders of the Nemanjić state.

Key words: *autocephaly, Christianity, Church organization, Žiča, Constantinople, Rome, jurisdiction*